

Petres Csizmadia Gabriella

A kortárs gyermekköltészet sajátosságai és típusai (2. rész)

A kortárs gyermekköltészetben háromféle verstípus dominanciája figyelhető meg: hangzó vers, nyelvjátékvers, gyermekmonológ (svéd típusú vers). Tanulmányom további részeiben az egyes verstípusokat ismertetem.

A hangzó vers

A hangzó vers (Lovász, 2008) az esztétikai diskurzus alapját képező, a nyelv hangzására, a kompozíció ritmikái-akusztikus jellegére alapozó gyermeklírai hagyományt folytatja. Ez a gyermekverstípus nem a gyermeki világlátásból vagy a világban helyét kereső gyermek problémáiból indul ki, lírai énje nem ölt gyermeki maszkot, hanem a versnyelv zeneiségéből, a dal, az ütem, a rímek sodrásából, bravúros hangjátékokból építkezik. A kortárs akusztikus líra képviselői a Weöres Sándor-féle gyermeklíra szabálysztétika-elvét követik, melynek központi elemét a vers ritmusa, ritmizáltsága képezi, így az alkotások a nyelv nyerslétűségéből és a hangzatosság összhatásából táplálkoznak. Az akusztikus vers egyik sajátossága, hogy – az ütemhangsúlyos és szimultán verselési mód mellett – szívesen alkalmazza a korábbi gyermekvers-tradícióban ritkaságszámba menő időmértékes verselést is. A hangzásvers a nyelv működését, a grammatikai szabályokat is alárendeli a ritmus eszközeinek: a *Kiszámoló* című versben megfigyelhető a szavak felszabdalása, a jelentés prozódianak történő alárendelése.

Király Levente: Kiszámoló

Egyszer a, kétszer a
csöndben,
egy csuda, két csuda
csörren,
három a, négy oda-
mászik,
fákon a szél boga-
rászik;
ötször a, hatszor a
házak,
reszket az utca,
ha fáznak;

hétszer a, nyolcszor a
télbe
bújik a hó puha
lépte;
s míg a kilenc dala
várja,
nyíljon a fák arany
ága:
tízszer a, tízszer a
mámor
zeng a tavasz mada-
rától!

Jellegzetes az ismétlésalakzatok dominanciája is: a hangisméltő alakzatok közül az eufónia (kellemes hangzású szavak ismétlése), az alliteráció, asszonánc, konzonáns kedvelése figyelhető meg (pl. Szilágyi Ákos: *Cet ecetben*); a szavak szintjén jelentkező ismétlésalakzatok közül az anafora (egy vagy több szó ismétlődése a verssor/versszak elején) és az epanasztrofa (a sor vége és a következő sor eleje megegyezik) dominanciája jelentkezik (pl. Szilágyi Ákos: *Hősünk, kis sün*), továbbá jellemző a refrén alkalmazása is.

Szilágyi Ákos: *Hősünk, kis sün* (részlet)

„kössünk alkut kis sün kis sün!
kis sün bólint: „kössünk kössünk!”

essünk túl hát rajta kis sün!
kis sün bólint: „essünk essünk!
üssük a vasat kis sün üssük!
addig üssük míg meleg üssük!

kis sün bólint: „míg meleg üssük!
üssük üssük el ne siessük!”

üssük nyélbe az alkut kis sün!
„üssük de a nyél hozzá – eskünk!”

Az ismétlésalakzatok dominanciájából kifolyólag akár nyelvtörőként is funkcionálhatnak ezek a versek, ami szintén a versnyelv játékoságát, a nyelv variálhatóságát hangsúlyozza. Ezt tapasztaljuk például Szabó T. Anna *Nyelvtörő* című akusztikus versében:

Szabó T. Anna: Nyelvtörő

Icipici fakatica,
facipőbe' cicafoci –
ha a cicafoci pici,
vajon milyen icipici
az a fakatica foci?

A verselésre és ismétlésalakzatokra történő fókuszálás a nyelv működésére hívja fel a figyelmet, és a hangzás játékoságát, hatáskelőtő funkcióját erősíti meg. Az akusztikus vers tehát nem törekszik jelentésközpontúságra, jelentésközvetítésre, sőt a jelentés kiüresedése felé tendál. A formai elemekre való fókuszálás következtében a versekben gyakoriak a szürrealista, nonszensz, abszurd, groteszk elemek, eluralkodnak az asszociatív, szabad képzettársítások. Gombos Katalin kiemeli, hogy a jelentés kiüresedéséből kifolyólag ez a verstípus nélkülöz mindenféle pedagógiai-didaktikai felhangot, és pusztán a szavak hangzásával keltett örömezzet-re építi szövegátását (Gombos, 2007, 55). A jelentésképzés ellenében történő nyelv materialitásának ízlelgetése a gyermeki halandzsanyelv megidézéséhez vezet, és weöresi mintára halandzsaversek születését eredményezi. Ezt figyelhetjük meg például Zalán Tibor *...halandzsa* és című versében:

Zalán Tibor: ...halandzsa és

Burundai murunda
Abelile holongár
Csittre csuttra cserengő
Ilemola minole
Lille pinda amákony
Sorcsa csorcsa sácsó
Tiritál a toringa
Állomáll a bilágyon
Viriveri sziveri
Opikopi pirágó
Zurundai burunda
Zuruduru bumm bummmmm

A hangzó vers legelesebb kortárs képviselői: Kovács András Ferenc, Szilágyi Ákos, Tóth Krisztina, Király Levente, Zalán Tibor, Kőrössi P. József, Szabó T. Anna, Marik Álmos stb.

Kovács András Ferenc: *Hajnali csillag peremén*

Kovács András Ferenc 2007-ben megjelent gyermekvers-válogatása 177 verset tartalmaz, és harminc év gyermekköltészeti munkásságát foglalja össze. A hét ciklusba sorolt versek a természet körforgását, az évszakok rendjének követésével az archaikus időszemléletet és a gyermeki játék körkörösségét jelenítik meg (Csupics, 2009, 198). A ciklusok a természetben fellelhető csodákat, a növények életét, az évszakok váltakozását, az állatok, illetve a cirkuszok világát tematizálják. Kovács András Ferenc saját univerzumot, „meseföldet” teremt verseiben, amely mitológiai, népmesei, csodás, fantasztikus és valószerű szereplőkkel és természeti képződményekkel telítődik. A térélmény játékoságát a változatos flóraleírások, a jellegzetes erdélyi vagy fiktív helységnevek köré épülő versterek és a különlegesen gazdag fauna-ábrázolás biztosítja. Az állatábrázolás kiemelt szerephez jut, mivel általuk többféle szerepet és magatartásformát is kínál a kötet, illetve bemutatja a különböző tájak állatvilágát. (Valastyán, 2006, 169-170) Az antropomorfizált állatok mellett megjelennek a technikai világ tipikus tárgyai, illetve a falusi környezet elemei is, melyek már nem nosztalgikus hangnemben, hanem mai valóságként szerepelnek. (Gombos, 2007, 55) A kötet verseiben gyakran találunk nyelvi humort vagy akár iróniát is:

Taligás kandúr

*Egy kandúr alacsony taligán
Gurult át Balatonaligán...
Egy cicus is állt ott,
S utánakiáltott:
'Mi újság Aradon, Palikám?'*

A kötet egyenes folytatása Weöres Sándor hangzatos költészetének: Sántha József szerint egy-egy verset akár a Weöres-életmű részének is gondolhatnánk, hiszen nemcsak poétikai szemléletmódjában, az akusztikusságból és ritmikusságból való építkezésben, hanem a tündérvilág megidézésében is kapcsolódási pontokat találunk a két költő között. (Sántha, 2008) Csupics Milica rámutat, hogy a kötet mint kompozíciós egység Weöres *Ha a világ rigó lenne* című kötetével kezd párbeszédet, ami formai és tematikai egybecsengéseket is jelent: verselési mintájában a *Télutó*

című Kovács András Ferenc-versben *A tündért véljük felfedezni, dallamosságában a Csillagszél* című vers pedig a *Szánccsengő* című Weöres-művet idézi. Ez utóbbi az alliterációk sűrítésével és a 'cs' hang kiemelésével tovább fokozza a vers hangzatosságát. (Csupics, 2009, 203)

Csillagszél

*Jégcsap csendül, jégcsap cseng –
csillagcsengő égen leng.
Jégcsap csücskén csüngő nesz –
csilló neszből csengés lesz.*

*Jégcsap csücskén fény csendül –
égen csüngő szél lendül...
Jégcsap csörren, csilló csend –
csokros csillagcsengő cseng...*

A Weöres-életművel való párhuzamba állítás és a kiemelt példa is mutatja, hogy a Kovács András Ferenc-féle gyermekköltészetet a „csengés-bongás”, a rímparádé, az asszonáló sorhangzás, az alliteráció, a figurativitás, a nyelv megjelenítő-ábrázoló ereje iránti rajongás uralja (Valastyán, 2006; 161-165; Sántha, 2008). A kötet további érdekessége, hogy többféle nyelvi regiszter alkalmazása jellemzi a költői nyelvhasználatot: az archaizáló, erdélyi tájnyelvi kifejezések mellett megjelennek a populáris regiszter elemei is – jó példa erre az *Amerikai parti egy állati egyetemen* című vers (Gombos, 2007, 55). A versekben megfigyelhető a nyelvrontás és a roncsolt grammatikai eszközök alkalmazása is, melyek a gyermek nyelvalkotói magatartását idézik meg – ilyen például a *Bogyó Bandi balladája* (Kovács, 2007, 60) című vers.

Bogyó Bandi balladája (részlet)

*„Bogyó Bandi falon lógok,
vannak nekem nagyok orrok,
nadrágszárak, konyult sipkám,
azzal szaglok sosem ritkán!
Mosolyogok tarka móka:
arcképekre varrt számóca...
Piroslok, mint egy szem eprek:
főleg bús szögön szereplek,
mert mióta fejem kinőtt,
véle tapintom az időt.”*

KAF költészetét a nyelvi kreativitás – ami akár a halandzsavers irányába is elindít –, valamint a lírai hagyomány integrálása hatja át. Számos műfajt és

versformát megidéz kötetében, melyek egyrészt a népi tradícióból merítenek – naptárvers, csízió, tájvers, mondóka, tavaszhívogató, farsangi rigmus, csujogató stb. –, másrészt a szépirodalmi műfajhagyományhoz kapcsolódnak – pl. limerick vagy leoninus alkalmazása. Legfőbb poétikai eszközeként az ismétlésalakzatok funkcionálnak (motívum-, sor-, ritmus- vagy strófaismétlés). (Csupics, 2008, 201) Ezt tapasztaljuk például a *Tavaszi szél* című versben, melyben a szavak szintjén jelenik meg az ismétlődés.

Tavaszi szél

*Száguldozom szélszekéren,
szélszekéren köd után,
eszterháj a fuvolám,
száguldozom köd után.*

*Kóricálok árkon-bokron,
árkon-bokron, tűhegyen,
hol csak táltosló megyen,
kóricálok tűhegyen.*

*Kóborolok holdtutajon,
holdtutajon magamba,
csillag akad hajamba,
holdtutajon magamba.*

(folytatjuk)

Felhasznált irodalom

- Csupics Milica: *A Hajnali csillag peremén értelmezési lehetőségei*. In: *Studia Caroliensia*, 2009/2-3, 189–214.
- http://www.kre.hu/portal/doc/studia/Cikkek/2009_2_3/14.Csupics_Milica.pdf
- Gombos Katalin: *A gyermeklírát reneszánsza*. In: *Iskolakultúra*, 2007/5, 42–58.
- Lovász Andrea: *Klasszicizáló kortársak. Tendenciák a gyermekirodalomban*. In: *Könyv és Nevelés*, 2008/4. http://epa.oszk.hu/01200/01245/00040/la_0804.htm
- Sántha József: *Gyerekkuckó?* In: *Magyar Narancs*, 2008/14.
- http://magyarnarancs.hu/zene2/gyerekkucko_-_kovacs_andras_ferenc_hajnali_csillag_peremen_-_jorgosz_baia_-_demeter_adam_angyali_udvozlet_konyv-68571
- Tamba Renátó: *A gyermeki gondolkodás és nyelvhasználat Kukorelly Endre Samunadrág című verseskötetében*. In: *Tanítani*, 2015/20, <http://www.tani-tani.info/samudrag>
- Valastyán Tamás: *Egy posztmodern Aesopus*. In: *Bálint Péter – Bódis Zoltán (szerk.): Változatok a gyermeklírára II*. Didakt, Debrecen, 2006, 161–173.